

Het heilige is politiek

Na'asse venisjma

‘We zullen doen en we zullen horen’

(Ex. 24:7)

Door Rabbijn Elisa Klapheck

Religie en politiek

‘Heb je als rabbijn niet gebroken met je verleden als politiek journaliste?’ wordt me wel eens gevraagd. Helemaal niet. Het ene sluit naadloos op het andere aan. Politiek betekent in de praktijk de ‘onderhandeling over het algemeen belang’, waarbij het algemeen belang een weerslag is van wat heilig is in een bepaalde samenleving. Religie is ‘de onderhandeling over wat heilig is’. Heilig (*kadosh*) betekent ‘compleet, volmaakt, volledig’. In de Talmud gaat het over de onderhandeling over het heilige, waarvan de grondbeginselen al in de Hebreeuwse Bijbel zijn vastgelegd.

De joodse opvatting van het heilige is vooral collectief en daarmee politiek. Het gaat altijd om de heiligheid van de gehele gemeenschap van Israël. Het merendeel van de joodse gebeden spreekt uit naam van een ‘wij’ en niet van een ‘ik’ – uit naam van de joodse gemeenschap en niet van de individuele jood. Jom Kippur vraagt om de heiligheid van de *Knesset Jisrael*, ‘de verzameling van Israël’. Het jodendom heeft dus een politieke essentie, en het bestaan van joden in de diaspora is een politieke boodschap aan volken voor wie religie vooral een individuele keuze is. Het jodendom daagt anderen uit om zich te verdiepen in de heilige dimensie van de gemeenschap waarin men leeft. Het jodendom zou daarbij de harde scheiding tussen politiek en religie moeten corrigeren die vooral vanuit het christendom mogelijk is – de scheiding tussen publiek en privé, tussen staat en kerk, tussen het profane en het heilige. Helaas nemen joden in Europa deze taak niet vaak op zich. Tegelijk is het een gegeven dat er sinds de Shoah weinig joden zijn overgebleven, een kwetsbare en vaak teleurgestelde quantité négligeable. Toch blijft de opdracht van de openbaring aan de berg Sinaï voor het hele volk Israël, bestaan: de door God gewenste en in de westerse maatschappij gerealiseerde vrijheid van de mens. Elke generatie moet deze vrijheid opnieuw bewerkstelligen met behulp van morele discipline en culturele ontwikkeling. Ze dient gericht te zijn op het overwinnen van de sociale en persoonlijke onderdrukking en zich bewust te zijn van wat heilig en niet heilig is. Het is een opdracht die joden in een niet-joodse maatschappij blijft uitdagen.

Het probleem van de hedendaagse samenleving is niet het individualisme met zijn egoïsme en materialisme als zodanig, maar de afschaffing van de gemeenschap. Hoe meer ik als rabbijn te maken heb met het stichten van een *kehila*, een gemeenschap, hoe bewuster ik me ervan word, dat het individu alleen in verbinding met een gemeenschap belangrijke waarden kan ontwikkelen. Binnen een gemeenschap kunnen waarden ontstaan zoals solidariteit en sociale verantwoordelijkheid, empathie en vertrouwen. Waarden die gegrond zijn in het besef dat je jezelf in de ander en zelfs in de vreemdeling kunt terugvinden. Een gemeenschap wordt bijeengehouden door wat haar leden als heilig beschouwen. Als niets meer heilig is en er dus ook geen gemeenschap meer bestaat, gaan de lelijke kanten van het individu overheersen. Dan krijg je al gauw cynisme en onverschilligheid, nijd en wantrouwen. Gemeenschap en besef van het heilige zijn twee kanten van dezelfde medaille. Het lijkt paradoxaal, maar het op de troon plaatsen van het individu in onze maatschappij en de daarmee samenhangende afschaffing van de gemeenschap, leiden tot een vernietiging van de politieke sfeer. En daarmee wordt het onmogelijk dat het individu zijn eigen grenzen overschrijdt naar iets groters, namelijk de gemeenschap.

Het halve verhaal

Ik ben rabbijn voor joden die deelnemen aan de westerse democratie en de grondslagen daarvan in de Hebreeuwse Bijbel herkennen. Het zijn joden die verlichte kranten lezen en daarin de discussies uit de Talmud terugvinden, die zich niet schamen over heiligheid te praten en zich ervan bewust zijn, dat geleefde normen en waarden altijd het heilige

weerspiegelen – ook al neem je het woord niet in de mond. Voor zulke joden is het niet gemakkelijk om zich te uiten in een samenleving waarin het woord ‘heilig’ voornamelijk christelijke connotaties heeft, God is bezet met beelden van een machteloze betovergrootvader en religieuze praktijken vooral worden verbonden met geloof en bidden. In deze samenleving leidt de dogmatische scheiding tussen politiek en religie ertoe, dat er alleen een museaal en gedateerd religieus patroon overblijft, dat niet bij machte is om licht te werpen op hedendaagse politieke en maatschappelijke vragen.

Al ben ik door en door religieus, toch noem ik me een seculiere jodin, want ik wil niet terug achter de westerse maatschappij met haar democratie en de vrijheid van het individu. Toch vertelt een seculiere identiteit maar het halve verhaal. Wie vandaag ‘gelooft’ dat men het seculiere en het heilige, politiek en religie, God en overheid, kerk en staat simpelweg van elkaar kan scheiden, laat de maatschappij over aan reactionaire krachten die de scheiding proberen teniet te doen door de vrijheid van het individu in te perken. En dit soort krachten heeft meer invloed dan mensen die het heilige negeren en daarbij over het hoofd zien, dat de religieuze dimensie van het leven altijd dieper ligt dan de seculiere. Voor joden geldt dit evenzeer. Als je als jood de dynamiek en de rituelen van je religie negeert, laat je het veld over aan conservatieve krachten die deze begrippen op hun eigen manier invullen, en ook definiëren wat en wie joods is. Steeds meer seculiere joden in Israël trekken zich terug uit het politieke en militaire circuit, omdat ze hun handen er niet aan vuil willen maken. Dit is even betreurenswaardig als dat steeds meer joden in de diaspora – in Nederland, in Europa, zelfs in de Verenigde Staten – zich uit het religieuze circuit terugtrekken en denken dat het voldoende is om ‘gewoon joods te zijn’, in plaats van actief iets te doen.

Rituelen praktiseren

‘Een identiteit zoek je niet. Een identiteit vind je niet. Een identiteit moet je vormgeven.’ Kort geleden zei een bevriende journaliste dit tegen mij en deze zinnen laten me niet meer los. Maar het is niet zo eenvoudig. De bestaande vormen van het jodendom zijn al zo oud en door zoveel generaties gepraktiseerd, dat de joodse identiteit erin bestaat gewoon dat te doen wat je groot- en overgrootouders al deden. Hoe kun je daar nieuwe vormen aan geven?

Door ze te *doen*. Echt waar! Door de joodse rituelen weer te praktiseren. Door ze met een hedendaagse ervaring en betekenis te vullen. Door de joodse traditie te herinterpreteren en andere accenten te leggen dan een eeuw geleden. Door de Tora en de commentaren opnieuw te lezen en hun essentie op een nieuwe manier te begrijpen. Door de joodse gemeenschap van morgen een vorm te geven die niet alleen wordt geheiligd door te lezen en te begrijpen, maar vooral ook door gezamenlijk te beleven.

Maar dat kun je niet uit het niets. Je moet een shabbat gevierd hebben om te begrijpen dat de joodse opvatting van de vrijheid van ieder schepsel elk weekeinde opnieuw wordt geheiligd. Je moet een seideravond gevierd hebben om te beseffen hoe dwingend Gods opdracht is om maatschappelijke onderdrukking te bestrijden. En je moet op Jom Kippur gevast hebben om te weten hoe tijdens de *Ne'ila*, het slotgebed, het vrij geworden zijn van fysiek en materieel gewicht verzoening en daarmee gemeenschap met God mogelijk maakt. En gesterkt door deze ervaringen kun je dan de noodzakelijke stappen zetten. Wat sommige joden als een provocatie ervaren – een vrouwelijke rabbijn, joodse homohuwelijken of de acceptatie van joden van patrilineaire afkomst – laat zich veel makkelijker met de joodse traditie verenigen dan men denkt. Mijn gemeente in Amsterdam, Beit Ha'Chidush staat erom bekend dat ze zich in deze kwesties heeft verdiept. Sommige leden van onze gemeente zijn met hun leergierigheid, hun kennis en de erkenning van hun joodse identiteit veel dieper in de traditie verankerd dan menigeen in gemeentes, waar het al voldoende is om van joodse afkomst te zijn.

Doen

Na'asse venisjma – ‘We zullen doen en we zullen horen’ (Exodus 24:7). In deze volgorde beloofden de Israëlieten te handelen, toen ze de wetten van de Tora aanvaardden op de berg Sinaï. Sommige lezers van de Bijbel vinden dit onlogisch of een bewijs van infantiele gehoorzaamheid: doen, nog voordat je hoort wat God van je eist. Je zou eerst moeten horen,

in dit geval naar de door Mozes voorgelezen wetten, en dan pas moeten handelen. Maar de joodse exegese ziet in de genoemde volgorde een diepere betekenis: eerst doen en dan het geluid, de consequenties van het doen horen. Alle inzichten over wat de werkelijkheid van je vraagt, vloeien hieruit voort. Moge ook mij nooit de moed verlaten om te doen – en vervolgens te horen.

Maar er is mij als jodin en rabbijn in de 21e eeuw nog een andere uitspraak tot leidraad geworden. Het is een spreuk van rabbi Tarfon, die na de vernietiging van de tempel in de eerste eeuw samen met zijn mederabbijnen het jodendom opnieuw opbouwde. Hij zei: 'Je hoeft je werk niet te voltooien, maar je bent ook niet vrij om er mee op te houden' (*Pirkej Avot*, 'Spreuken der vaders' 2:21).

(Artikel in 'Chidushim', augustus 2007)